

De rector magnificus

*Academicus in
bestuur,
bestuurder in de
academie*

Redactie
Leen Dorsman,
Ab Flipse en
Pieter Slaman

De rector magnificus

1. Universitaire vormingsidealen. De Nederlandse universiteiten sedert 1876
2. Stille wijkplaatsen? Politiek aan de Nederlandse universiteiten sedert 1876
3. Onderzoek in opdracht. De publieke functie van het universitaire onderzoek in Nederland sedert 1876
4. Keurige wereldbestormers. Over studenten en hun rol in de Nederlandse samenleving sedert 1876
5. Over de grens. Internationale contacten aan Nederlandse universiteiten sedert 1876
6. Het universitaire bedrijf. Over professionalisering van onderzoek, bestuur en beheer
7. PIM HUIJNEN, De belofte van vitamines. Voedingsonderzoek tussen universiteit, industrie en overheid 1918-1945
8. Van Lectio tot PowerPoint. Over de geschiedenis van het onderwijs aan de Nederlandse universiteiten
9. PATRICIA FAASSE, Profiel van een faculteit. De Utrechtse bètawetenschappen 1815-2011
10. Universiteit, publiek en politiek. Het aanzien van de Nederlandse universiteiten, 1800-2010
11. De menselijke maat in de wetenschap. De geleerden(auto)biografie als bron voor de wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis
12. Theologie, waarheidsliefde en religiekritiek. Over geloof en wetenschap aan de Nederlandse universiteiten sinds 1815
13. Spiegel of lachspiegel? De betekenis van de campus novel voor de wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis
14. Universiteit en identiteit. Over samenwerking, concurrentie en taakverdeling tussen de Nederlandse universiteiten
15. De universitaire campus. Ruimtelijke transformaties van de Nederlandse universiteiten sedert 1945
16. De stem van de universiteit. Universitaire pers sinds de late negentiende eeuw
17. De rector magnificus. Academicus in bestuur, bestuurder in de academie

De rector magnificus

Academicus in bestuur,
bestuurder in de academie

redactie

LEEN DORSMAN, AB FLIPSE EN PIETER SLAMAN

Hilversum
Verloren
2024

Deze publicatie kwam mede tot stand dankzij financiële steun van het
Rectoren College

Afbeelding op het omslag: de ambtsketen is nog altijd het symbool van de
rectorale waardigheid (foto: Het Utrechts Archief).

ISBN 9789464551372

© 2024 Leen Dorsman (red.)
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Robert Koopman
Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Verantwoording	7
Het Rectoren College 1898-2023: ‘nutteloze vergadering’ of ‘kamer van revisie’? LEEN DORSMAN	10
Vijftig jaar redetwisten over de universitaire bestuursorganisatie HARRY DE BOER	33
Rector in oorlogstijd. Omstreden rectoren aan Nederlandse universiteiten in oorlogstijd, 1940-1945 KLAAS VAN BERKEL	51
Rector magnificus: ‘Village Headman’ en ‘Great Man’ in het academisch reservaat HENK J. VAN RINSUM	69
‘Huwelijkse twisten’? Een persoonlijke beschouwing over het combinatiemodel rector-voorzitter in de context van het bestuur van een universiteit CAREL STOLKER	84
Over de auteurs	108
Register	110

Verantwoording

In 2023 bestond het Rectoren College 125 jaar. Al meer dan een eeuw spreken de *rectores magnifici* van de Nederlandse universiteiten elkaar in dat college met enige regelmaat. Aanvankelijk slechts een- of tweemaal per jaar, gaandeweg is dat vrijwel maandelijks. Het doel was en is op de hoogte te blijven van elkaars wedervaren en gezamenlijk optrekken waar dat nodig is. Een dergelijke continuïteit suggereert een eensgezindheid die er eigenlijk zelden was. Om te beginnen laten de archieven van het Rectoren College zien dat twijfel aan het bestaansrecht van het college vanaf het begin een vast ingrediënt was. Dat heeft alles te maken met de specifiek Nederlandse vorm van het universiteitsbestuur. De rector was de vertegenwoordiger van het hooglerarenkorps, die samen de senaat vormden. Tot in 1970 de Wet Universitaire Bestuurshervorming – de roemruchte WUB – van kracht werd, was het rectoraat een meestal eenjarige functie die naar anciënniteit bij toerbeurt werd vervuld. En hoewel een aankomend rector enige ervaring kon opdoen als assessor van de fungerend rector en als secretaris van de senaat, was zijn bestuurlijke speelruimte gering.

Daar kwam nog bij dat het dagelijks bestuur van de universiteit in handen lag van het college van curatoren, dat lange tijd bestond uit notabelen die regionaal banden hadden met de universiteit en/of alumnus waren. In paragraaf 6 van de Wet op het Hooger Onderwijs van 1876 werd kort en krachtig uitgelegd wat de rol van dit college was. Naast een paar concrete bepalingen over bijvoorbeeld hoe te handelen ‘bij pligtverzuim of wangedrag’ van het personeel (art. 72) en de plicht een jaarverslag in te leveren (art. 73), kwam het er op neer dat curatoren moesten ‘waken voor de getrouwe naleving dezer wet en van alle krachtens haar uitgevaardigde verordeningen’ (art. 71). Curatoren vormden aldus de functie van waakhond van de minister en waren verantwoordelijk voor een fatsoenlijke en controleerbare bedrijfsvoering. Over de senaat werd in feite niet meer gezegd dan dat er een senaat was, gevormd door de gezamenlijke hoogleraren, en dat degene die als voorzitter optrad rector-magnificus werd genoemd. Over de concrete invulling van zijn taak werd weinig gezegd: net als de afzonderlijke hoogleraren en de senaat als geheel was hij verplicht inlichtingen te verschaffen aan de regering en aan curatoren indien die daar naar vroegen (art. 79). Aan de rector zelf werd nog ‘de handhaving der tucht onder de studenten’ opgedragen (art. 81). Kortom, de verantwoordelijkheid voor het reilen en zeilen van de universiteit werd vrijwel volledig bij het college van curatoren gelegd. Tot aan de WUB 1970 bleef deze situatie in feite bestaan, alleen werden in de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van 1960 iets meer woorden gewijd aan de taken

van de senaat: 'De senaat behartigt in het bijzonder de algemene belangen van het onderwijs en van de beoefening der wetenschap aan de universiteit of hogeschool. Hij geeft ter zake aan curatoren de gevraagde inlichtingen' (art. 48).

Vaak was het in dit duale stelsel (bekend als *duplex ordo*) ook zo dat de bezoldigde secretaris van curatoren degene was die aan de meeste touwtjes trok omdat hij dagelijks aanwezig was. Soms leek het rectoraat vooral een ceremoniële functie, met als extra bevoegdheid het tuchtrecht over studenten. Het probleem voor de rector en met name ook voor het Rectoren College, was dat de rector optrad als vertegenwoordiger van zijn collega's in de senaat en dus zelden zonder last en ruggespraak kon handelen. Anderzijds was er op de achtergrond dus altijd het college van curatoren dat soms in academische zaken – waarvan het primaat bij rector en senaat lag – eigenmachtig optrad. Zo werden af en toe door curatoren bij de minister kandidaten voor een hoogleeraarschap voorgedragen, zonder dat de betrokken faculteit daarin was gekend.

Wat rechtvaardigt nu een geschiedenis van het Rectoren College? Wie de hele periode overziet herkent achter alle zelftwijfel een zoektocht naar een herdefiniëring van de positie van de rector, misschien wel te duiden als een emancipatieproces. Dat proces hield overigens niet op toen met de WUB de rector lid werd van het nieuwe bestuursorgaan van de universiteit, het college van bestuur. Waar vroeger een spanning bestond tussen rector/senaat en het college van curatoren, ontstond een nieuw spanningsveld tussen de rector en de voorzitter van het college van bestuur. En zoals in de periode vóór 1970 de rectoren als vertegenwoordigers van hun senaat nauwelijks speelruimte hadden om landelijk beleid te ontwikkelen, zo zien we daarna in het Rectoren College soms een grote terughoudendheid omdat zelfstandig optreden van het college op lokaal niveau de goede verhoudingen tussen rector en voorzitter in gevaar kon brengen. Toen het Rectoren College in 1976 wel een zelfstandige koers ging varen en zich in een brief tot de staatssecretaris wendde werd het door de inmiddels als tegenhanger van het college opgerichte Algemene Presidenten Vergadering (APV) zelfs teruggefloten. Sommige rectoren moesten zich toen in hun eigen college van bestuur voor deze actie verantwoorden. Een complicerende factor in dit alles was nog dat rector en voorzitter zich moesten verhouden tot de met de WUB in het leven geroepen universiteitsraden, die in de relatie tussen voorzitter en rector een stoorzender kon zijn.

Deze bundel heeft dus als aanleiding het 125-jarig bestaan van het Rectoren College, maar gaat in feite over de bestuursvorm van de Nederlandse universiteiten, met als draaipunt de functie van rector magnificus. De benadering van het fenomeen rector in deze bundel is divers en multidisciplinair. Zij bevat stukken met een historische benadering, maar ook vanuit een bestuurskundig, antropologisch en zelfs vanuit een ervaringsperspectief. De geschiedenis van het Rectoren College zelf, van de hand van Leen Dorsman, vormt het openingsstuk. Het begint in 1892 bij de eerste pogingen met elkaar in gesprek te komen, en loopt via de officiële oprichting van het College in 1898 tot en met de inbedding in de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (vsnu) en haar opvolger Universiteiten van Nederland (UNL).

De rector als boegbeeld van de universiteit krijgt aandacht in de bijdrage van Klaas van Berkel over het rectoraat in de Tweede Wereldoorlog. Als ergens sprake was van het belang van (moreel) leiderschap, dan was het wel gedurende die periode. En de rector zou daarvan de verpersoonlijking moeten zijn. Het is geen geheim dat dat niet overal het geval was en de notulen van het Rectoren College (omgedoopt tot CIO: College voor Interacademiaal Overleg) laten dat ook zien.

Harry de Boer gaat in op de bestuurlijke veranderingen sinds de jaren 1950. Omdat er sprake is van een zekere padafhankelijkheid in de geschiedenis, ook in de geschiedenis van de universitaire bestuursorganisatie, is het volgens De Boer goed om terug te kijken en daardoor een beter begrip te krijgen van de huidige situatie. Het gaat volgens hem steeds om de vraag waar de formele beslissingsmacht in de universiteit ligt en wie de actoren zijn in deze strijd. Het antwoord ligt deels besloten in de wetgeving (waarvan deze bijdrage een mooi overzicht biedt), maar zeker ook in degenen die de universitaire functies vervullen: kan bijvoorbeeld van een hoogleraar verwacht worden dat die ook meteen een kundig bestuurder is? En wat betekent de moordende concurrentie op het gebied van het onderzoek voor de bestuurbaarheid van een universiteit?

Henk van Rinsum bekijkt het rectoraat met een historisch-antropologische blik. Het oude spanningsveld tussen curatoren en senaat herformuleert Van Rinsum als het spanningsveld tussen bestuurders en professionals, waarbij met name de vraag naar de autonomie van de professional een rol speelt. En wat is daarin dan de positie van de rector magnificus? Aan de hand van noties van de sociaal antropoloog Max Glückman en commentaar daarop van Adam Kuper werkt Van Rinsum het idee uit van de rector als 'Village Headman'.

Deze bundel wordt afgesloten met een actuele noot. Carel Stolker gebruikt zijn ervaring als gecombineerd rector/voorzitter van het college van bestuur aan de Universiteit Leiden om de voor- en nadelen in kaart te brengen van deze specifieke oplossing van een bestuurlijk probleem, namelijk waar het zwaartepunt ligt in de bestuurlijke constructie die aan de meeste universiteiten gangbaar is. Ligt dat aan de beheerskant of juist aan de kant van academische zaken als onderzoek en onderwijs? Hoewel duidelijk is waar zijn voorkeur ligt, worden voor- en nadelen van beide systemen naast elkaar gelegd.

De hier gepresenteerde bijdragen vormen samen deel 17 van de reeks Universiteit & Samenleving. Het initiatief van het Rectoren College om ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan een bundel aan het rectoraat te wijden - en daarmee reflectie op het universitaire bestuur te stimuleren - past in het idee van de reeks om actuele discussies van een historische dimensie te voorzien en daarmee een inhoudelijk bijdrage te leveren aan gesprekken over het hoger onderwijs in Nederland. Een bundel als deze lijkt ons een mooi startpunt voor een dergelijk gesprek.

LEEN DORSMAN
AB FLIPSE
PIETER SLAMAN

Het Rectoren College 1898-2023: ‘nutteloze vergadering’ of ‘kamer van revisie’?

LEEN DORSMAN

In de schaarse literatuur over het in 1898 opgerichte Rectoren College overheerst de gedachte dat het allemaal niet zoveel voorstelt, dat het vooral gaat om het informele, soms zelfs gezellige, karakter. Of zoals de Utrechtse rector magnificus Hans van Ginkel het formuleerde bij het honderdjarig bestaan van het college: de waarde ligt niet ‘in belangrijke beslissingen, maar in de discussie, ontwikkelingsrichtingen verkennen, oplossingen voor te bereiden ...’¹ Dat is in de grond juist: het Rectoren College heeft tot op de dag van vandaag geen officiële status en zit niet aan bij besluitvormende gremia. Zelfs op een moment dat het presidium de publiciteit zocht bij een aangekondigde bezuiniging van vijfhonderd miljoen gulden, kwam daarop vanuit het college zelf kritiek: ‘immers, het Rectoren College is een informeel collegiaal overlegorgaan en speelt bestuurlijk geen rol’.²

Ook naar buiten toe heeft het college lange tijd geen goede pers gehad. In het handboek *Inleiding tot de sociologie* van de Amsterdamse hoogleraar S.R. Steinmetz uit 1931 onderscheidde deze in een hoofdstuk over collectieven een categorie ‘vage collectiva’. Als voorbeeld noemde hij de organisatie van de Nederlandse wetenschap. Die was ‘uiterst slap en onbeduidend’, aldus Steinmetz, het enige algemene orgaan dat hij zag was het Rectoren College, dat echter ‘nauwelijks eenig werk verricht en zeer goed gemist kan worden’.³ En in een stukje over de (on-) mogelijkheid voor studenten om in Nederland beurzen te krijgen om in het buitenland te studeren suggereerde de *Utrechtsche Studenten-almanak* in 1920 dat het Rectoren College zich zou kunnen inspannen om bij de regering deze kwestie aanhangig te maken. Maar de almanak constateerde tevens dat dit college ‘tot nu toe niet veel heeft uitgericht’.⁴

1 Otto J. de Jong, *Een eeuw Rectoren College en zijn lange aanloop* (Utrecht 1998); Frans van Steijn, ‘Het Rectoren College 1955-heden’, in: L.J. Dorsman en P.J. Knechtmans, *Universiteit en Identiteit. Over samenwerking, concurrentie en taakverdeling tussen de Nederlandse universiteiten*. Universiteit en Samenleving 13 (Hilversum 2017), 91-116. Het citaat van Van Ginkel in: De Jong, *Een eeuw ...* a.w. ‘Voorwoord’. De bron voor dit artikel is vooral het uitgebreide archief van het Rectoren College, dat vrijwel compleet is, maar waar niettemin af en toe een jaar ontbreekt. Het archief bevindt zich in het Nationaal Archief in Den Haag. Voor een overzicht van de opeenvolgende statuten van het Rectoren College, zie W.J.E. van de Water en F.A.J. van Steijn, *Inventaris van het archief van het College van Rectores Magnifici, 1892-2005*. Nationaal Archief, Den Haag, College van Rectores Magnifici, toegangsnr. 2.14.16.

2 Bij monde van de Eindhovense rector J.H. van Lint, zie: Verslag van de vergadering van 19 november 1994, NA, Den Haag, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 288.

3 S.R. Steinmetz, *Inleiding tot de sociologie* (Haarlem 1931), 229-230.

4 *Utrechtsche Studenten-almanak voor het jaar 1920* (Utrecht 1919), 46.

Toch heeft de geschiedenis van het Rectoren College betekenis, ook die van de vroege periode. Want er was dan misschien wel geen direct aanwijsbare invloed op wet- en regelgeving rond het Nederlandse hoger onderwijs en de rectoren bekleedden in het Nederlandse stelsel een bestuurlijk niet altijd even duidelijke functie, zij bevonden (en bevinden) zich wel op een kruispunt van alles waar de academie al sinds eeuwen voor staat: onderwijs en onderzoek. In die zin alleen al bieden de agenda's van de vergaderingen van het college een staalkaart van thema's die in het hoger onderwijs speelden. Over de inhoud van de agenda's van het Rectoren College gaat het hier echter zijdelings. Daarover is voor een deel meer te vinden in een artikel van Frans van Steijn uit 2017.⁵ Waar het in deze bijdrage vooral over gaat is de positie van de rector en het Rectoren College in het universitaire bestuur. Die nogal merkwaardige en onduidelijke positie zegt ook iets over de ten opzichte van het buitenland afwijkende bestuursstructuur, zie daarover ook de bijdrage van Carel Stolker elders in deze bundel. De geschiedenis van het college, hoe moeizaam die soms ook was, biedt een uitgelezen kans om inzicht te krijgen in het functioneren van Nederlandse universiteitsbesturen. De onhelderheid in de positie van deze besturen wordt weerspiegeld in de geschiedenis van het Rectoren College zelf. In de stukken in het archief wemelt het van de passages waarin dat naar voren komt. Er blijkt in die zin gedurende honderdvijfentwintig jaren een verrassende continuïteit te bestaan. Er is bijna geen club in Nederland te vinden die meer aan zichzelf en haar eigen functioneren twijfelt dan het Rectoren College.

Honderdvijfentwintig jaren Rectoren College zijn grofweg in drie perioden onder te verdelen. Om te beginnen is dat de periode vanaf de oprichting tot 1945. Het is de periode van de eerste grote groei van de Nederlandse universiteiten, de aanzet tot wat later de massa-universiteit is genoemd. Het jaar 1945 is daar een logische *terminus ad quem*. Met het einde van de Tweede Wereldoorlog werd – net zoals dat het geval was voor de gehele Nederlandse samenleving – geprobeerd vernieuwingen door te voeren in de universiteiten. Maar ook het rectoraat zelf kwam niet ongeschonden uit de oorlog. De tweede periode behandelt de jaren 1945-1970. Het einde van deze periode wordt gemarkeerd door de invoering van de Wet Universitaire Bestuurs Hervorming, de roemruchte WUB, waarmee een eind kwam aan de sinds 1815 bestaande *duplex ordo* met aan de ene kant het college van curatoren en aan de andere kant de rector en de academische senaat. Maar tegelijkertijd werd het hele stelsel op losse schroeven gezet. De derde periode vanaf 1970 wordt gekarakteriseerd als het ontstaan van de moderne universiteit zoals wij die nu kennen, waarin vooral het spanningsveld tussen academisch zelfbestuur en ministeriële bemoeienis zichtbaar werd. Tevens werden beleid en planning integraal onderdeel van het besturen van de universiteiten.

⁵ Zie hiervoor voetnoot 1.

Eerste periode: oprichting

Hoewel de officiële oprichting van het Rectoren College plaatsvond in 1898, dateert de eerste aanzet al van 1892. Toen ontmoetten de rectoren van Leiden en Utrecht (Henricus Oort en Herman Snellen) elkaar nota bene voor het eerst op een jubileumviering van *Trinity College* in Dublin. Dat vonden zij zelf dermate merkwaardig dat zij zich afvroegen:

of het niet in het belang van het Hooger Onderwijs in Nederland en van den bloei der genoemde universiteiten zou wezen, zoo tusschen de Senaten der Universiteiten een vaste en duurzame band werd gelegd, geschikt om bij de behandeling van vraagstukken die alle Universiteiten betreffen, samenwerking te bevorderen en eene opzettelijke en tijdige bespreking van gemeenschappelijke belangen uit te lokken ...

Zo werd het althans geformuleerd toen in 1893 een concreet voorstel naar de senaten van de vier universiteiten (die van Leiden, Groningen, Utrecht en Amsterdam – de Vrije Universiteit werd hier vooralsnog buiten gehouden) werd gestuurd en hun instemming werd gevraagd voor de oprichting van een Rectoren College.⁶

Die gemeenschappelijke belangen waarvan sprake was bestonden voorlopig uit acht punten: 1) de datum waarop het professorale traktement ingaat, 2) de inschrijving van studenten, 3) het cum laude, 4) een gemeenschappelijk jaarboek, 5) *university extension*, 6) de kwestie van de toelating der Transvalers, 7) de orde van benoeming van Rector en Secretaris en 8) de rangorde der faculteiten op de *Series*. De bewoordingen waren misschien anders, maar wie goed kijkt ziet dezelfde thema's terugkeren in de agenda's van de 21ste eeuw, namelijk belangenbehartiging van de wetenschappelijke beroepsgroep, examenequivalentie en maatschappelijke verantwoordelijkheid.⁷

Een ander belangrijk argument voor de oprichting van een Rectoren College werd geformuleerd door de Amsterdamse rector C.M. van Kan, die betoogde dat een dergelijk college door het nemen van besluiten of het uitspreken van een bepaalde mening meer kracht zou kunnen uitoefenen naar het ministerie en naar het publiek dan door het brengen van bepaalde punten in de verschillende senaatsvergaderingen, die over die punten dikwijls ook verschillend zouden denken.⁸ Van Kan raakte hier aan twee fundamentele kwesties in het bestaan van het Rectoren College. In de eerste plaats is een constante in de geschiedenis van het college de zorg om het imago van de universiteiten bij de politiek

6 NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 7. Op dat moment was aan de graden van de Vrije Universiteit nog geen *effectus civilis* verbonden; dat zou pas komen met de wetswijzigingen van 1905 van het kabinet Kuyper. Maar dan nog zou het tot 1926 duren vooraleer de VU samen met de Katholieke Universiteit in Nijmegen toegelaten werd tot het Rectoren College. Het argument was toen dat sinds het Academisch Statuut van 1921 de overheid geen onderscheid meer maakte tussen de universiteiten. Zie daarvoor NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 22, vergadering 26 oktober 1923 en inv. nr. 23, vergadering 8 juni 1925.

7 NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 2.

8 NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 1.

Alle Nederlandse rectores bijeen in 1998, ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het Rectoren College (Otto J. de Jong, Een eeuw rectorencollege en zijn lange aanloop, Utrecht 1998).

en het publiek. In de tweede plaats legde hij de kwestie op tafel namens wie het college eigenlijk sprak. In het Nederlandse bestel was de rector tot aan de WUB van 1970 de vertegenwoordiger van de academische senaat en was zijn handelingsvrijheid beperkt. In feite had dat een verlammeende werking op het goed functioneren van het Rectoren College. Dat zou ook herhaaldelijk blijken en soms leiden tot een conflict tussen senaten en college. In die zin kan de oprichting van het college ook gezien worden als een poging om een manco in het bestuur van de Nederlandse universiteiten op te heffen, dat wil zeggen om de positie van de rector als vertegenwoordiger van onderwijs en wetenschap te versterken.

Het college (dat zichzelf aanvankelijk een 'Bond' noemde) vergaderde twee keer en pas in 1897 werd een tweede poging gewaagd om een wat bestendiger vereniging van de grond te tillen. Hoe gevoelig de relatie met de senaten was bleek al meteen uit de reactie van de Leidse senaat op het voorstel van 1897. Zij was voor de oprichting van het college, maar als artikel 4 van het voorgestelde reglement van het college praktijk zou worden, namelijk het uitbrengen van 'prae-adviezen' over bepaalde vraagstukken, dan zou er te veel tijd verloren gaan en zou het belemmerend werken op de vorming van 'adviezen van de afzonderlijke senaten', zoals het in de wet van 1876 omschreven stond. Daarnaast moesten de minister en burgemeester en wethouders van Amsterdam niet van de oprichting op de hoogte gebracht worden, want die zouden dat slechts ter kennisgeving aannemen en dat was 'in strijd met de waardigheid der sena-

ten'.⁹ Het pre-advies haalde het reglement dan ook niet. In plaats daarvan omschreven de artikelen 5 en 6 van de statuten wat de werkzaamheden van het college waren als het bespreken van vraagstukken 'welke het gemeenschappelijk leven en streven der Nederlandsche universiteiten betreffen'. Verder zou het college kwesties behandelen waaromtrent een of meer senaten om advies zouden vragen. In feite werd daarmee de zaak omgekeerd: geen pre-adviezen, maar adviezen op aanvraag. Wel achtte het college zich bevoegd kwesties bij de senaten aanhangig te maken, maar daar zou dan twee-derde van de leden zich achter moeten stellen.¹⁰

Van belang bij dit alles is wel het besef dat samenwerking noodzakelijk was en dat het negentiende-eeuwse isolement van de verschillende instellingen doorbroken moest worden, dat samen optrekken een sterkere gezamenlijke positie betekende. Daartoe moest nog wel een andere kwestie uit het verleden opgeruimd worden die tot op de dag van vandaag actueel is, namelijk de taakverdeling tussen de Nederlandse universiteiten, destijds geformuleerd als de verdeling van leerstoelen. De Leidse vertegenwoordiger in het college wees er op dat hoewel de wet van 1876 de principiële gelijkheid van de universiteiten had afgekondigd, de Leidse 'voorrang' in de praktijk moest worden gehandhaafd. Dat leidde tot uitgebreide discussies, waarbij uiteindelijk werd geconcludeerd dat 'historisch verkregen rechten' zouden worden geëerbiedigd, maar dat dit niet zou betekenen dat daarmee de Leidse voorrang werd erkend.¹¹

Eerste periode: 'nuttelooze vergaderingen'

Hoewel het Rectoren College voortvarend van start ging en op initiatief van de Leidse fysicus Hendrik Lorentz zelfs een *Universiteitsgids* liet vervaardigen met de programma's en colleges van alle Nederlandse universiteiten, bleek echte samenwerking lastig te zijn.¹² Zo werd overwogen protest in te dienen bij de minister tegen de wijzigingen in de hoger onderwijswet die aan de graden die de Vrije Universiteit verleende het *effectus civilis* zou verbinden. De meningen liepen echter te sterk uiteen om tot een conclusie te komen. De vraag was of zo'n protest niet meer op de weg van de afzonderlijke senaten zou liggen. Ook voelde het college zich niet helemaal serieus genomen door de minister.

9 NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 7. Het betreft hier een vorm van scherpslijperij, bedoeld werden de artikelen 79 en 84 van de wet die pre-adviezen niet uitsluiten.

10 NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 9, gedrukte *Statuten en Huishoudelijk Reglement van het Rectoren-College*. In de eerste redactie heette het *Statuten en Reglement van Orde*. Voor verdere ontwikkelingen op het gebied van statuten en reglementen, zie de inleiding bij de *Inventaris van het archief van het College van Rectores Magnifici, 1892-2005*.

11 NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 16, Notulenboek, vergadering van 17 juni 1899. De aanleiding was de verdeling van de leerstoelen moderne talen, een terrein waarop Groningen zich had geprofileerd. Leiden was van mening dat zij recht had op 'alle philologieën'.

12 *Universiteitsgids, op verzoek van het rectoren-college uitgegeven*, uitgegeven voor de jaren 1902/1903 tot en met 1918/1919. Sinds 1905 werd ook het onderwijsprogramma van de Vrije Universiteit opgenomen. Hoewel de gids ook advertenties bevatte bleek financiering een probleem te zijn. Daarnaast bleek het lastig de grote hoeveelheid cursussen foutloos op te nemen. Eenzelfde lot was het plan beschoren om een gezamenlijke catalogus te maken voor de Nederlandse Universiteitsbibliotheken.

Een beetje verongelijkt klonk het in de notulen wel: de regering wist van het bestaan van het Rectoren College, maar betrok het college niet bij het ‘avant-projet’ van de wetwijziging.¹³

Een veeg teken voor het bestaansrecht van het college was dat de voorjaarsvergadering van 1904 niet doorging bij gebrek aan onderwerpen. En in 1913 stelde de Amsterdamse rector Hector Treub, nota bene secretaris, ook nog eens de opheffing van het college voor. Hij hekelde het ‘nutteloze der vergaderingen’, al apprecieerde hij de gezellige bijeenkomst met de collega’s zeer.¹⁴ Dat was geen incident want in de decembervergadering van 1918 stelde ook de Leidse rector Gerrit Kalff het college ter discussie. Ook hem leek opheffing het beste. Die mening werd niet algemeen gedeeld en er werd een commissie ingesteld om voorstellen te formuleren die een ‘hervorming’ van het Rectoren College moesten bewerkstelligen. De voorzitter wees er op dat het opheffen van het Rectoren College überhaupt niet aan de orde was, omdat dat alleen door de senaten gedaan kon worden, wat op zich al veelzeggend was voor de speelruimte van de rectoren.

De voorstellen van de commissie kwamen er vooral op neer dat het college zou gaan bestaan uit vier tijdelijke leden (de fungerende rectoren) en acht vaste leden (twee oud-rectoren per universiteit) die een zittingsduur hadden van vier jaar. Daarnaast werd bepaald dat het college onder de aandacht bracht ‘van de Regeering en van verder betrokken autoriteiten, colleges of personen datgene, wat het in het belang van het Hooger Onderwijs wenschelijk acht’.¹⁵ Zo werd het in 1919 ook aangenomen. Het onder de aandacht brengen werd nu serieus genomen, door een audiëntie bij de minister. Helaas duurde het gesprek te kort om de werking van het college volledig uit de doeken te doen, maar het gesprek werd als zeer bevredigend ervaren. Niettemin werd de samenwerking met het ministerie nog wel als problematisch ervaren. De delegatie van rectoren had ook verzocht de onderwijsbegroting tijdig te mogen ontvangen om daar op te reageren, maar daar kwam uiteindelijk weinig van terecht.¹⁶ Ook in het college zelf werd nog steeds gediscussieerd over de vraag of het zelfstandig, dat wil zeggen buiten de senaten om, adviezen kon geven.¹⁷

Dat de rectoren zich nu rechtstreeks tot de minister wendden, is tekenend voor de ingewikkelde structuur van het hoger onderwijs, want formeel waren het de door de minister benoemde curatoren – en in de praktijk hun voorzitter – die met Den Haag overlegden.¹⁸ Dat stelsel werd met name in de jaren

13 NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 16, Notulenboek, vergaderingen van 10 januari en 2 mei 1903. De Amsterdamse afgevaardigde in het college, Daniël Josephus Jitta, was het meest principieel in de afwijzing van de plannen van Abraham Kuiper met de VU. Hij meende dat er sprake was van ‘onvrijheid van een wetenschap die met opgelegde geloofswaarheden rekening moet houden en op het onvolledige van een universiteit met drie faculteiten, die uitsluitend kunnen zijn de faculteiten der bespiegelende wetenschappen’.

14 NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 16, Notulenboek, vergadering 7 juni 1913.

15 NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 16, Notulenboek, vergadering 14 december 1918. Kalff was overigens tegen, hij vond de voorstellen slechts ‘levensverlengend’.

16 NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 16, Notulenboek, vergadering 29 oktober 1921.

17 NA, College Rectores Magnifici, 2.14.16, inv.nr. 16, Notulenboek, vergadering 27 oktober 1922.

18 Wat het nog complexer maakte is dat het curatorium van de Universiteit van Amsterdam werd voorgezeten door de burgemeester en dat hoogleraarsbenoemingen door de gemeenteraad moesten worden goedgekeurd. Daarnaast hadden de Vrije Universiteit en de Katholieke Universiteit Nijmegen

De functie van rector magnificus aan de Nederlandse universiteiten is een bijzondere. Want wat is dat eigenlijk: een rector? Waar gaat die over in het universitaire bestuur? In Nederland draagt een voorzitter van het college van bestuur de eindverantwoordelijkheid voor het reilen en zeilen van een universiteit. Voor het brede publiek is de rector het gezicht van de universiteit. De rector is altijd hoogleraar en draagt als symbool van het ambt de ambtsketen. In het universiteitsbestuur vertegenwoordigt de rector echter ook de academie en is verantwoordelijk voor onderwijs en onderzoek. Dat levert meer dan eens spanning op tussen het praktische dagelijkse besturen en academische inhoud. Soms leidt dat tot de vraag: aan welke kant staat de rector in het universitaire bestuur? In deze bundel wordt de positie van de rector magnificus geanalyseerd en van een historische voetnoot voorzien.

Universiteit & Samenleving 17

